

Jovo Paripović

INTERJÚ RANKO KONČARRAL

Történetírásunk az utóbbi években egyre jobban a közvélemény érdeklődésének középpontjába került. Szűkebb vagy tágabb értelemben vett történelmi kérdésekkel kezdtek foglalkozni olyanok is, akiknek ez nem szakterületük. A maga módján ez arra utal, hogy alapos munka vár a történészekre az anyag kutatása és rendszerezése terén. Ranko Končar újvidéki történésszel és a Tartományi Pártbizottság nemzetek közötti viszonyokkal foglalkozó bizottságának elnökével arról beszélgettünk el, *hic et nunc* hol tart a jugoszláv történetírás, milyen kérdésekkel szembe-sül, és hogyan magyarázza egyes események eltérő értelmezését.

J. P.: *Számunkra úgy tűnik, hogy egyetlen területen, így a történetírás szférájában sem tudunk megenni melléjucások nélkül. Vajon milyen kárt okozott történetírásunknak a jugoszláv múlt nemzeti parciális és regionális megközelítése és a memoárirodalom áradata?*

R. K.: A történetírás kedvező folyamatai mellett olyan változások is végbementek, amelyek jelentősen megbontották egységét. Lassan eljutottunk addig az álláspontig, hogy a jugoszláv forradalom nem egységes és oszthatatlan, s ez kérdésessé teszi átfogó értelmezését is.

Most olyan időszakban vagyunk, amelyet fragmentális jelenségekre alapozott, a történetírás módosítására törekvő publicisztikai és egyéb munkák tömkelege jellemez. Úgy tűnik, hogy ezen az alapon minden bizonyítható, ezért nyugodtan nevezhetjük őket közönséges okoskodásnak és elvont konstrukcióknak. A történetírást meg kell védenünk ezektől a művektől, amelyek a múlt megértése és értelmezése helyett a történelmi múltra hivatkozva kétségbe vonják és megkérdőjelezik a más.

J. P.: *Ennek talán az is oka, hogy történetírásunk nem adott választ múltunk számos kérdésére.*

R. K.: Véleményem szerint a kutatásai tárgyát képező kérdéseket megválaszolta. Politikai oportunizmusból azonban nemegyszer került a kényes és történelmi értelemben véve még mindig nyitott kérdéseket.

Ezeket az okokat ugyan radikálisan bírálhatjuk, de a történelemtudományban ez a hozzáállás többnyire megértésre talál. Vasa Čubrilović akadémikus, az ismert történész mondta, hogy a történésznek jogában áll egyes történelmi tényeket elhallgatni, de sohasem hamisíthatja meg azokat. Némileg talán türelmetlenebbek is vagyunk, amikor azt várjuk történetírásunktól, hogy ilyen rövid idő alatt minden kérdést megválasszon. Pedig még csak most következik háború utáni történelmi fejlődésünk összetett kérdéseinek és folyamatainak tanulmányozása, ami már most számos ellenvéleményt vált ki.

J. P.: *Melyek ezek a kérdések?*

R. K.: Csak néhányat említenék, ilyenek például az etatizmus jellege és gyökerei, a JKP-nek a parasztsághoz való viszonyulása, a nemzeti kérdés, a Tájékoztató Irodával való összetűzés, a párt magatartása és sajátos jellemvonásai stb. Érdekes, de ezeknek és más kérdéseknek már van bizonyos impresszionista vagy publicista-irodalmi értékelése. Az bennük a borzasztó, hogy a történelmi értékelést egészében véve hozzá nem férhető vagy ki nem kutatott dokumentumokra alapozzák, amit azután tudományos megfigyeléseként kezelnek. Féltő, hogy a rendelkezésre álló dokumentumok önmagukban teves megállapításokra engednek következtetni, mivel annak idején a mozgalomban taktikai célokat szolgáltak, utólag tehát olyan benyomást kelthetnek, amely nem felel meg a történelmi valóságnak. Ilyen például a tézis, hogy a JKP 1946-ban felszámolta a többpártrendszert, holott ez 1941-től sohasem tartozott stratégiai céljai közé.

J. P.: *Bizonyára vannak még más félreértések is.*

R. K.: Természetesen. Ilyen komoly kérdésnek számít, hogy nálunk két forradalom fonódott össze, pontosabban szólva a szocialista forradalom egyben polgári demokratikus forradalom is volt, és megoldott olyan alapvető problémákat, mint amilyen a nemzeti és agrárkérdés. Ez volt a népfelszabadító háború legfontosabb erőforrása és bázisa, amely radikálisan megváltoztatta a JKP szociális összetételét. Ilyen értelemben a párt a háború végén nem volt azonos négy évvel korábbi önmagával, mert ekkor már a parasztság volt meghatározó eleme. Vajon a nem egyértelműen osztályjellegű folyamatként kibontakozó forradalom elemzői képesek lesznek-e tanulmányaik során megérteni, hogy Jugoszlávia háború utáni társadalmi fejlődésében miért éppen a nemzeti és agrárkérdés váltott ki ellentmondásokat és vezetett válsághoz? Minden olyan forradalomnak, melynek alapját az agrárnépesség képezi, ha nagyon gyorsan át akar váltani szociális célkitűzéseinek megvalósítására, előbb-utóbb rá kell jönnie: a gyors fejlődésnek ára van.

Történéseink gyakran szem elől tévesztik a JKP-nak azt a háború előtti időszakban megfogalmazott álláspontját, miszerint a nemzeti kérdés megoldása Jugoszláviában a szocialista forradalom függvénye. A jugoszláv körülmények között ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a nemzeti kérdés a politikai és társadalmi felszabadulás függvénye. A forradalom fegyveres időszakában ez a kérdés csak politikai értelemben

nyert történelmi megoldást, s csak a felszabadulást követően vették kezdetüket a szociális folyamatok. Ugyanilyen forradalmi alapon ment végbe a nemzeti és jugoszláv jelleg történelmi tisztázása. Történelmileg ez csakis így volt lehetséges.

Ilyen értelemben a nemzeti kérdés a háború utáni időszakban viszonylag hosszú időn át háttérbe szorult. Erre a bel- és külpolitikai körülmények egyaránt hatottak.

J. P.: *Az következne-e ebből — mint ahogyan egyesek állítják —, hogy a háború utáni két évtizedben Jugoszláviában nemzeti kérdés nem létezett, mert a társadalmi folyamatok végérvényesen háttérbe szorították?*

R. K.: A jugoszláv társadalom háború utáni két évtizedét a mai fejlődés, de különösen alkotmányos rendszerünk bírálata kapcsán tartják sokan igazi modellnek. Szabad legyen itt és most emlékeztetnem a JKSZ KB Végrehajtó Bizottságának a hatvanas évek elején a nemzeti kérdéssel és a nemzetek közötti viszonytal foglalkozó ülésén elhangzott, de kevésbé ismert értékelésére, melynek következtében a JKSZ VIII. kongresszusa is először foglalkozott ezekkel a kérdésekkel. Az ülés résztvevői többek között kimondták, hogy „politikai válságról volt szó, és nem érvényesült nézetazonosság a fejlődést illetően és a vezetőségek között”, „a köztársasági szeparatizmus és partikularizmus növekvőben van”, „gyenge a gazdaságon belüli kapcsolatteremtés”, „a háborúban jobban jugoszlávnak éreztük magunkat”, „konföderáció vagy szocialista közösség felé haladunk”, „vezetőink a kispolgári ösztönösség és nacionalizmus hatása alá kerültek”, „a Zágráb—Belgrád viszony olyan mint 1930-ban”, „mindenki a maga köztársaságának érdekét nézi”, „túl nagy a demokrácia”, „mincs központi kormány”, „a válság oka a VI. és VII. kongresszus, amely fellazította a JKSZ-t”, „a köztársaságokat beruházási mániá kerítette hatalmába”, „Vajdaság vezetősége retteg az autonómia veszélyeztetésétől”.

Ezzel csak arra szerettem volna rámutatni, hogy milyen távol áll még tőlünk forradalmi múltunk átfogó tanulmányozása, és mennyire hajlamosak vagyunk egysíkúan megítélni a kivételes fontosságú történelmi kérdéseket és folyamatokat.

J. P.: *Egy alkalommal említette, hogy körmonfont oppozícióval van dolgunk, amely ugyan nem támadja közvetlenül a forradalmat, de tagad mändent, amit úgymond normális ésszel sohasem lenne szabad kétségbe vonnunk. Mondjon néhány szót az ellenzéki tevékenységről.*

R. K. Ilyen értelemben a mi történelmünk sem kivétel, ideértve a forradalomhoz való viszonyulást is. Talán azt mondhatnánk, hogy meghatározott idő elteltével minden forradalom azonos sorsra jut, felvetődik történelmi igazoltságának kérdése, és az, volt-e lehetőség a kitűzött célok máskénti megvalósítására. Van, amikor ez a vita évtizedekig elhúzódik. Úgy tűnik, hogy az utóbbi években nálunk is erről a jelenségről van szó.

Történetírásunk igen egységesen ítéli meg újabkori történelmünk leg-

fontosabb mozzanatait. Bizonyos kérdésekben ugyan eltérők az álláspontok, de ami forradalmunkat illeti, többnyire nem kérdőjelezzik meg legfontosabb történelmi jellemzőit és folyamatait. Ezeket legfeljebb csak a publicisztika és a memoáriródalom tette kérdésessé. Ez utóbbi egyik legfontosabb jellemzője, hogy a forradalom meghatározó jelentőségű egyéniségei kérdőjelezzik meg a dolgokat, akik tevékenységükkel többé-kevésbé demokratikusabbá vagy éppenséggel dogmatikussá és bürokratikus jellegűvé tették. Az ilyen nézőpontok közül nem mindegyik számít újnak, egyesek már a népfelszabadító mozgalom idején feltűntek, ma pedig azért fogadják el általános vonatkozásban a forradalmi múlt bíráló felülvizsgálásának „újszerűségét”, mert állítólag korrigálja a megideologizált történetírást.

J. P.: *Az utóbbi időben főleg olyan tézisek vonják magukra a figyelmet, amelyek tagadják a forradalom legitimitását, a polgári társadalom természetes történelmi fejlődésének megszakításáról beszélnek, vagy szerbellenesnek minősítik a JKP jugoszláv irányvételét, azt állítva, hogy pártunk tudatosan kerülte a szerb kérdést.*

R. K.: Ezekre a kérdésekre a legkömolyabb kutatások vagy okoskodások sem adhatnak választ. Általában megfelelnek arról, hogy formailag egyetlen forradalom sem legitim, és hogy a jugoszláv helyzet 1941. évi történelmi kimenetele más is lehetett volna, az áldozatok száma és a tesvérháború is vitatható, de a győztes forradalom máig tartó hatása problémáival és válságaival együtt nem tartozik a történetírásra mint tudományra. A JKP a forradalmat olyan körülmények között és úgy vitte véghez, ahogyan tudta és történelmileg lehetséges volt, amilyenek végül is a tömegek elfogadták. Ezt aligha befolyásolhatta a ma élő utódok és kritikusok bölcsessége és gondolkodásmódja.

A JKP háborús programjának elemzése egyértelműen arra utal, hogy 1941-ben a jugoszláv valóság a közös népfelszabadító háború megindításán kívül mindent felkínált, kezdve Jugoszlávia újrateremtésének az eszméjétől a népek testvériségéig és egységéig. Éppen ezért abszurdum azt állítani, hogy a párt jugoszláv irányvétele bármilyen vonatkozásban és bármely népet illetően is csak valamitől durva tréfa volt egy másik nép érdekében. A kérdésre válaszolva rendkívül megalázzónak tartom, hogy így értékelik a szerb nép tömeges népfelszabadító mozgalmát, és hogy ezt a népet a párt vezette félre.

J. P.: *Ma már nem számít tabutémának az sem, hogy a Komintern milyen hatást gyakorolt pártunkra és forradalmunk menetére. E kérdés boncolgatásával forradalmunkat sztálinista jellegűnek igyekeznek minősíteni. Mondana erről valamit?*

R. K.: Abból a tényből, hogy a JKP forradalmi fejlődése a Komintern politikai légkörében ment végbe, aligha lehet arra következtetni, hogy sztálinista jellegű volt, különösen a forradalom egészének áttekinthetőségét követően. Ezek a nézetek már önmagukban is ellentmondásosak, mert ekképpen aligha találnak magyarázatot a jugoszláv forradalom

szervezettségére a második világháború idején, de különösen arra a tényre nem, hogy éppen a Komintern és Sztálin követeléseivel ellentétes alapon jött létre. Ha jugoszláv keretek között nem került volna sor a forradalomra, a JKP is elsüllyedt volna a második világháború ellenállási mozgalmainak tengerében, amely a Kominternt, illetve a sztálini doktrínát szimbolizálta. A jelenlegi körülmények között ezek a kérdések összefonódnak, és mindinkább azoknak az erőknek a politikai platformját képezik, amelyek a történetírás által igyekeznek bizonyítani a JKP és a JKSZ állandó és le nem küzdött sztálinista jellegét.

J. P.: *Az autonómia eszméjét egyesek leegyszerűsítik, vagy elferdítik. Szeparatizmusnak tekintik, az utóbbi időben pedig mindinkább olyan eszmének, amely széttagolja a szerb nemzetet. Ön hogyan vélekedik az autonómiáról?*

R. K.: A történelmi munkákban nem találkozhatunk ilyen nézetekkel, de annál inkább a politikai szónoklatokban. A vajdasági autonómia politikai gyökereinek a teljesebb megértése érdekében alaposabban szemügyre kell vennünk azokat a múltbeli körülményeket, amelyek között kialakult. Erről csak nagy vonalakban szólnék.

Megemlíthetjük, hogy már a jugoszláv állam létrehozásakor, 1918-ban jelen volt az autonómiára való törekvés. Akkortájt többféle lehetőséget láttak arra, hogyan csatlakozzon Vajdaság a jugoszláv államközösséghez, egyrészt Szerbia, másrészt pedig a Zágrábi Nemzeti Tanács révén. Mivel nem volt számbeli egyensúly a két nézet képviselői között, azt fogadták el, hogy Szerbiához csatlakozik. Ehhez azonban mindenképpen hozzá kell tennünk, hogy mindkét szemlélet hívei politikai álláspontjuktól függetlenül bizonyos fokú autonómiára (önkormányzatra) számítottak Vajdaságot illetően az ország leendő alkotmányos berendezésében. Az Ausztria—Magyarországtól való elszakadás és Szerbiához való csatlakozás következtében a vajdasági szerbek és horvátok körében hirtelen támadt nemzeti felbuzdulás elültével egyre több probléma tűnt fel a társadalmi életben. Egyre elégedetlenebbek voltak Vajdaság általános gazdasági, politikai és kulturális helyzetévei. Polarizálódott a vajdasági szerb polgári gondolkodás, az államjogi kérdéseket illetően mind nyíltabbá vált a tartomány másfajta alkotmányos helyzetének a követelése. A harmincas évek elejétől a tartomány gazdasági és politikai helyzetével való elégedetlenség autonomista politikai mozgalom formáját ölti, ami 1935-ben a vajdasági front létrehozásában jut kifejezésre, amelyben szinte minden polgári párt — kezdve a radikálisoktól a demokratákon, a földműveseken, a Horvát Parasztpártion át egészen a magyar pártig stb. — képviseltette magát. A vajdasági autonómiáért küzdő politikai mozgalom, melynek meghatározó elemei eppenséggel a szerb polgári pártok voltak, mindenképpen új és bizonyos értelemben sorsdöntő jelentőségű volt. Lehetek ugyan bizonyos különbségek létrejöttének motívumaiban, mindenesetre olyan történelmi reálitásnak számított, amelyet méltányoltak a szerbiai polgári pártok vezetőségei is, amikor nagyrészt

elfogadták a Vajdaság helyzetével, különösen gazdasági szerepével kapcsolatos bírálatokat.

J. P.: *A JKP másként tekintett az autonómiára mint a polgári gondolkodás és törekvések.*

R. K.: A JKP másként vélekedett Vajdaságról, mint a polgári körök. Álláspontját széles körű társadalmi alapokra helyezte, méltányolva az itt élő népek szabadságának és jogainak alapját képező többnemzetiségű jellegét. Ezek az álláspontok különösen a népfelszabadító háborúban és forradalomban jutottak kifejezésre. Dokumentumok egész sora igazolja, hogy Vajdaság autonómiája a népfelszabadító mozgalom politikai programja volt és teljesen összhangban állt a JKP-nak a nemzeti kérdés megoldására irányuló politikájával. A népfelszabadító mozgalom vajdasági politikai és katonai szervei, intézményei a kezdettől fogva kapcsolatban álltak a jugoszláv népfelszabadító mozgalom központi vezetőségével. Vajdaság küldötteket választott az AVNOJ I. és II. ülészakára. Mindaddig, amíg 1945. július 31-én nem csatlóztak Szerbiához, a jugoszláv népfelszabadító mozgalom és a föderáció egyik e'émének számított. Valójában az volt, függetlenül attól, hogy az AVNOJ második ülészakának határozatai ezzel kapcsolatosan nem foglaltak állást. A nemzeti alapon létesülő jugoszláv szövetségi rendszer határozta meg jövőbeni politikai helyzetét. Tito ezt négy hónappal az AVNOJ ülészaka után pontosan körülhatárolta: „... Aligha kérdéses, hogy Vajdaság széles körű autonómiát kap, beleértve más területeket is, amelyek ilyesmire törekszenek, de az autonómia kérdése, és az, hogy az illető tartomány a szövetségi rendszer mely tagjához tartozik majd, magától a néptől, illetve annak képviselőitől függ majd, amikor a háborút követően sor kerül az államberendezés végérvényes meghatározására.” Az elmondottak tömören kifejezésre juttatják az AVNOJ és a jugoszláv forradalom lényegét és jellegét. Vajdaság népeinek szabad elhatározásától vált függővé az autonómia és a hovatartozás kérdése. Véleményem szerint meghatározó történelmi ténynek számít, hogy forradalmunkban a népek ténylegesen döntöttek hovatartozásukról. Egészen bizonyos, hogy ma másként ítélnénk ezt meg, ha ezeket a problémákat dekrétumokkal vagy nem demokratikus módon rendezték volna.

Vajdaság népei ilyen demokratikus elvek szellemében döntöttek amellett, hogy Vajdaság mint autonóm tartomány az 1944 novemberében létrejött Szerb Köztársasághoz fog tartozni. Történelmileg ez volt a legkézenfekvőbb megoldás, tekintettel a szerb lakosság relatív többségére. De így döntött Vajdaság minden más népe is.

Vajon az említett tényekre való tekintettel ítélkezhetünk-e ma Vajdaság autonómiájáról a történelmi összefüggések mellőzésével, s nevezhetjük-e, a Szerb Szocialista Köztársaság egysége és együvé tartozása politikai ballasztjának? Helyszűke miatt nem áll módunkban ezeknek a kérdéseknek részletesebb taglalása, ez különösen azokra vonatkozik, amelyek hazánk háború utáni politikai fejlődése során jelentkeztek, és a de-

mokratizálódás folyamatában vetették fel az autonómia jellegének kérdését, mégpedig eredeti történelmi forrásai szellemében, illetve azzal a joggal, hogy hatást gyakoroljanak politikai mibenlétére és társadalmi tartalmára.

*Garai László fordítása*

(Megjelent a Danas 1987. február 3-ai számában.)